

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 445

Aktywa finansowe

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2016

Redakcja wydawnicza: Dorota Pitulec, Aleksandra Śliwka
Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz
Korekta: Barbara Cibis
Łamanie: Małgorzata Myszowska
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania
znajdują się na stronach internetowych
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Publikacja udostępniona na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Bez utworów zależnych 3.0 Polska
(CC BY-NC-ND 3.0 PL)

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2016

ISSN 1899-3192
e-ISSN 2392-0041

ISBN 978-83-7695-609-1

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Zamówienia na opublikowane prace należy składać na adres:
Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
ul. Komandorska 118/120, 53-345 Wrocław
tel./fax 71 36 80 602; e-mail:econbook@ue.wroc.pl
www.ksiegarnia.ue.wroc.pl

Druk i oprawa: TOTEM

Spis treści

Wstęp	7
Halina Buk: Modele biznesu jako podstawa klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych / Business model as the basis for the classification and measurement of financial assets	9
Jolanta Chluska: Informacyjne aspekty wykazania akcji własnych w sprawozdaniu finansowym / Informational aspects of reporting of own shares in the financial statements of a company	18
Patrycja Chodnicka-Jaworska: Zapowiedzi zmian ratingów banków a zmiany cen akcji / Announcements of banks' credit ratings changes and stock prices changes	27
Maciej Frendzel: Dobrowolna wycena aktywów finansowych w wartości godziwej przez podmioty finansowe notowane na GPW w Warszawie / Voluntary measurement of financial assets at fair value by financial companies listed on the Warsaw Stock Exchange	37
Łukasz Furman: Finansowe instrumenty pochodne jako narzędzie optymalizacji podatkowej / Derivative financial instruments as a tool for tax optimization	48
Witold Furman: Podatkowe aspekty w zakresie terminologii oraz wyceny aktywów finansowych w kontekście regulacji bilansowych / Tax aspects in the field of the terminology and the valuation of financial assets in the context of balance sheet adjustment	60
Magdalena Głębocka: Polityka rachunkowości w obszarze aktywów finansowych jednostek sektora finansów publicznych / Accounting policy in the area of financial assets of public finance sector units	71
Waldemar Gos, Stanisław Hońko: Kwalifikacja do aktywów finansowych i jej wpływ na wycenę bilansową / Qualification of the financial assets and its impact on their measurement after recognition	85
Yury Karaleu: Miejsce zabezpieczeń w systemie zarządzania ryzykiem finansowym oraz w rachunkowości instrumentów finansowych / Definition of hedging in the system of financial risk management and for the accounting of financial instruments.....	98
Joanna Koczar: Aktywa finansowe „źle obecne” w rosyjskiej rachunkowości / “Incongruous” presence of financial assets in Russian accounting	111
Tomasz Kondraszuk: Zasada neutralności podatku od wartości dodanej (VAT) w rolnictwie / The principle of the neutrality of value added tax (VAT) in agriculture	123

Joanna Krasodomska, Bogusław Waclawik: Ocena zgodności z MSSF informacji dotyczących instrumentów finansowych ujawnianych przez emitentów papierów wartościowych w latach 2009-2015 / An assessment of the compliance with the IFRS of information on financial instruments disclosed by issuers of securities in 2009-2015.....	140
Iwona Kumor, Lucyna Poniatowska: Użyteczność informacji sprawozdawczej o środkach pieniężnych w ocenie sytuacji finansowej na przykładzie spółki z branży turystycznej / The usefulness of information from financial statement about cash in the assessment of financial condition on the example of the company with tourism sector	160
Irina A. Lukyanova, Anastazja Piekarska: Rachunkowość aktywów finansowych w prawie bilansowym Republiki Białorusi i MSSF / Accounting of financial assets in the accounting law of the Republic of Belarus and IFRS	173
Edward Pielichaty: Nowe wymagania w zakresie klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych / New requirements regarding the classification and evaluation of financial assets	191
Piotr Prewysz-Kwinto, Grażyna Voss: Prezentacja i ujawnianie informacji o aktywach finansowych w sprawozdaniach finansowych wybranych grup kapitałowych notowanych na GPW w Warszawie / Presentation and disclosure concerning financial assets in the financial statements of selected capital groups listed on the Warsaw Stock Exchange.....	201
Anna Spoz, Mariusz Sokolek: Rachunkowość podatkowa instrumentów finansowych – pożyczka w działalności przedsiębiorstw / Tax accounting for financial instruments – a loan in enterprises' activities	214
Joanna Surlejewska: Rozliczenia płatnicze w grupie kapitałowej wykorzystującej cash pooling – wybrane problemy / Payment transactions in a capital group with the use of cash pooling – selected problems	222
Tatjana Verezubova: Aktywa finansowe białoruskich zakładów ubezpieczeniowych w aspekcie prawa bilansowego i podatkowego / Financial assets of Belarusian insurance organizations: accounting and taxation.....	235
Aneta Wszelaki: Zasady wyceny należności kredytowych w bankach w świetle regulacji MSR/MSSF / Valuation rules of receivables credit in banks on the basis of IAS/IFRS	247

Wstęp

Globalizacja i związana z nią swoboda przepływu kapitału, a także rosnąca rola sfery finansowej i kryteriów finansowych w funkcjonowaniu gospodarki wiążą się z systematycznym wzrostem liczby podmiotów dokonujących transakcji na rynkach kapitałowych. W efekcie obserwuje się coraz większy wpływ operacji finansowych na wynik finansowy jednostek, szczególnie tych spoza sektora finansowego, jak również wzrost udziału aktywów finansowych w ich majątku.

Cechą charakterystyczną aktywów finansowych jest szerokie zróżnicowanie celów ich posiadania. Mogą one być nabywane w celach inwestycyjnych, oszczędnościowych, spekulacyjnych, jako zabezpieczenie nadmiaru środków lub zabezpieczenie innych transakcji, mogą też służyć zwiększeniu wartości danej jednostki. Niejednorodność celów posiadania aktywów finansowych skutkuje zróżnicowaniem w zakresie ich klasyfikacji. Sposób klasyfikacji natomiast determinuje sposób ich wyceny oraz prezentacji w sprawozdaniu finansowym.

W niniejszej publikacji znalazły się opracowania dotyczące każdego z tych zagadnień. Klasyfikacja, wycena, prezentacja w sprawozdaniu finansowym oraz kwestie podatkowe związane z aktywami finansowymi mają wciąż charakter dyskusyjny i wywołują wiele wątpliwości natury zarówno teoretycznej, jak i praktycznej.

Uwaga autorów została skupiona między innymi na nowym podejściu do klasyfikowania i wyceniania aktywów finansowych, które zaprezentowano w Międzynarodowym Standardzie Sprawozdawczości Finansowej nr 9. Standard ten zasadniczo zmienia dotychczasowe kryteria klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych, które były dotychczas krytykowane za brak przejrzystości i zbyt dużą szczegółowość uregulowania. Nowe zasady klasyfikacji aktywów finansowych mają się opierać na biznesowym modelu zarządzania przyjętym przez kierownictwo jednostki, który może polegać na utrzymywaniu aktywów finansowych w celu uzyskiwania umownych przepływów pieniężnych albo na dokonywaniu ich sprzedaży. Autorzy, którzy podjęli niniejszą tematykę, prowadzą w swoich artykułach dyskusję nad skutkami wprowadzenia nowych kryteriów klasyfikacji, szczególnie w zakresie zasad wyceny, proponując również własne rozwiązania.

Logiczną konsekwencją podjęcia przez kierownictwo jednostki decyzji dotyczących klasyfikacji i wyceny aktywów finansowych jest ich prezentacja w sprawozdaniu finansowym. Autorzy, którzy przeprowadzili badania w zakresie ujawnień aktywów finansowych dokonywanych przez spółki notowane na warszawskiej giełdzie, jak również na giełdach europejskich zgodnie podkreślają, że zakres i sposób prezentacji informacji o aktywach finansowych jest bardzo zróżnicowany i często nie odpowiada wymogom zawartym w regulacjach prawnych i standardach rachun-

kowości. Utrudnia to istotnie porównywanie sprawozdań finansowych i negatywnie wpływa na ich użyteczność decyzyjną.

W kręgu zainteresowań kilku autorów znalazły się również rozważania nad podatkowym aspektem posiadania aktywów finansowych. Wskazują oni na brak precyzyjnych definicji dotyczących aktywów finansowych w prawie podatkowym, co wywołuje wątpliwości interpretacyjne oraz prowadzi do nadużyć zarówno ze strony podatnika, jak i organów podatkowych. Dlatego też kierownik jednostki, dokonując analizy konsekwencji podatkowych każdej zawieranej transakcji, jest zmuszony do korzystania z interpretacji prawa podatkowego oraz bazy orzeczeń i wyroków sądów administracyjnych, które nie są ze sobą spójne.

Zagadnienia klasyfikacji, wyceny i prezentacji aktywów finansowych w sprawozdaniach finansowych są również aktualne w krajach Europy Wschodniej – na Białorusi i w Rosji. Autorzy artykułów dotyczących tych krajów opisują głównie problemy związane z wdrożeniem i stosowaniem regulacji międzynarodowych, uznając jednocześnie, że wynikają one z niedostosowania lub braku regulacji krajowych w zakresie aktywów finansowych.

W niniejszej publikacji znalazły się ponadto opracowania dotyczące szczególnych zagadnień związanych z aktywami finansowymi, w tym np. wyceny aktywów finansowych posiadanych przez banki czy też polityki rachunkowości w zakresie aktywów finansowych prowadzonej przez jednostki sektora finansów publicznych.

Redaktorzy dziękują autorom za interesującą prezentację swoich poglądów naukowych i wyników badań, a recenzentom za istotne uwagi i opinie. Życzą też czytelnikom wzbogacającej wiedzę lektury.

Zbigniew Luty, Aleksandra Łakomiak, Alicja Mazur

Aneta Wszelaki

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: aneta.wszelaki@ue.katowice.pl

ZASADY WYCENY NALEŻNOŚCI KREDYTOWYCH W BANKACH W ŚWIELE REGULACJI MSR/MSSF

VALUATION RULES OF RECEIVABLES CREDIT IN BANKS ON THE BASIS OF IAS/IFRS

DOI: 10.15611/pn.2016.445.20

JEL Classification: M410

Streszczenie: W myśl Międzynarodowych Standardów Rachunkowości należności kredytowe zalicza się do aktywów finansowych, a to z kolei uzasadnia zastosowanie reguł ich ujmowania oraz wyceny i prezentacji w sprawozdaniu finansowym zgodnie przepisami właściwymi dla instrumentów finansowych (wykorzystanie MSR nr 32 i 39 oraz MSSF nr 7 i 9). Polskie banki, sporządzające sprawozdania finansowe zgodnie z MSR, stosują zasady wyceny oraz ujmowania w sprawozdaniu finansowym należności oraz ich korekt – odpisów z tytułu utraty wartości, określone przez przepisy MSR, a jedynie w kwestiach nieuregulowanych opierają się na normach wewnątrz krajowych. Celem artykułu jest ukazanie zasad wyceny aktywów finansowych – należności kredytowych – w bankach w świetle obowiązujących uregulowań prawnych MSR/MSSF i występujących wybranych rozbieżności na gruncie prawa krajowego. W artykule wykorzystano literaturę krajową z tego zakresu oraz akty prawne, zastosowano metodę analizy i krytycznej oceny literatury oraz obowiązujących aktów prawnych. Na zakończenie przedstawiono wnioski. Artykuł może być wskazówką nie tylko dla głównych księgowych banku, ale również dla zarządu banku.

Słowa kluczowe: należności kredytowe, utrata wartości należności, MSR, test na utratę wartości, wycena należności kredytowych.

Summary: In accordance with International Accounting Standards credit receivables are classified as financial assets, which in turn justifies the application of the rules of recognition and measurement and presentation of financial statements in accordance with rules applicable to financial instruments (use of IAS 32 and 39 and IFRS 7 and 9). Polish banks, preparing financial statements in accordance with IAS, apply the rules of valuation and recognition in the financial statements receivables and their adjustments – write-downs for impairment, as defined by the rules of IAS, but only in matters not regulated based on standards within countries. The purpose of the article is to present the rules for the valuation of financial assets – credit receivables – in banks under the applicable regulations of IAS / IFRS and some existing divergences under national law. The article uses the national literature in this field and the acts of law, and applied the method of analysis and critical evaluation of literature and of the

existing legislation. The conclusions are presented at the end. The article could be instructive not only for chief accountants of banks, but also for the management of banks.

Keywords: credit receivables, impairment of receivables, IAS, impairment test, the valuation of credit receivables.

1. Wstęp

Od momentu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej z punktu widzenia zasad sporządzania sprawozdań finansowych banków banki w Polsce dzieli się na dwie grupy. Pierwsza grupa obejmuje banki, które nie są zobligowane prawem do sporządzania sprawozdania finansowego zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości/Międzynarodowymi Standardami Sprawozdawczości Finansowej (MSR/MSSF). Natomiast druga grupa obejmuje banki, które są zobligowane do sporządzania sprawozdania finansowego zgodnie z MSR/MSSF i stosowania postanowień tych standardów, a jedynie w kwestiach nieuregulowanych banki te mogą opierać się na normach wewnątrz krajowych. W myśl MSR/MSSF należności kredytowe zalicza się do aktywów finansowych, a to z kolei uzasadnia zastosowanie reguł ich ujmowania oraz wyceny i prezentacji w sprawozdaniu finansowym zgodnie przepisami właściwymi dla instrumentów finansowych, wykorzystując postanowienia MSR nr 32 i 39 oraz MSSF nr 7 i 9. Według zapisów MSR na należności kredytowe należy tworzyć odpis z tytułu utraty wartości.

Celem artykułu jest ukazanie zasad wyceny aktywów finansowych – należności kredytowych – w bankach w świetle obowiązujących uregulowań prawnych MSR i występujących rozbieżności na gruncie prawa krajowego. Zastosowano metodę analizy i krytycznej oceny literatury oraz obowiązujących aktów prawnych; w zakończeniu przedstawiono wnioski.

2. Pojęcie i istota aktywów finansowych – należności kredytowych – w bankach według MSR

Należności jako składnik aktywów jednostki powstają dzięki transakcjom lub innym zdarzeniom z przeszłości. Transakcje lub zdarzenia, których zaistnienie przewiduje się w przyszłości, same w sobie nie powodują powstania aktywów [*Założenia koncepcyjne...*]. W myśl MSR/MSSF należności (w tym należności kredytowe) zalicza się do instrumentów finansowych¹. Zatem na potrzeby ich ujmowania oraz wyceny i prezentacji w sprawozdaniu finansowym stosować należy reguły właściwe dla

¹ Instrument finansowy to każdy kontrakt, który skutkuje powstaniem składnika aktywów finansowych u jednej jednostki i zobowiązania finansowego lub instrumentu kapitałowego u drugiej jednostki. por. MSR nr 32 Instrumenty finansowe: prezentacja w: [MSSF 2011, par. 11].

instrumentów finansowych, z wykorzystaniem postanowień MSR nr 32 i 39 oraz MSSF nr 7 i 9.

Według MSR nr 32 należności to element aktywów finansowych, natomiast aktywa finansowe to każdy składnik aktywów mający postać:

- środków pieniężnych,
- instrumentu kapitałowego,
- umownego prawa do otrzymania środków pieniężnych lub innego składnika aktywów finansowych od innej jednostki lub wymiany aktywów finansowych lub zobowiązań finansowych z inną jednostką na potencjalnie korzystnych warunkach lub
- kontraktu, który będzie rozliczony lub może być rozliczony we własnych instrumentach kapitałowych jednostki [MSR 32, par. 11].

Zasady wykazywania należności w sprawozdaniu z sytuacji finansowej określają: Założenia koncepcyjne oraz MSR nr 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”. Standard ten ma charakter ogólny i poza globalnymi wskazaniem co do należności nie reguluje szczególnych problemów. Ze względu jednak na znaczenie należności niezbędne jest ujawnienie informacji na przykład o kwotach, terminach i stopniu pewności przyszłych przepływów pieniężnych związanych z danymi należnościami, na co wskazują zapisy standardu MSSF nr 7. Zgodnie z Założeniami koncepcyjnymi składnik aktywów – należności – ujmuje się w bilansie, jeżeli prawdopodobne jest, że jednostka osiągnie z jego tytułu przyszłe korzyści ekonomiczne, dany składnik zaś ma notowaną wartość, którą można wiarygodnie ustalić [*Założenia koncepcyjne*, par. 4.44-4.45]. Natomiast w bilansie nie ujmuje się składnika aktywów, jeżeli poniesiono nakłady, co do których nie jest prawdopodobne, że jednostka gospodarcza osiągnie korzyści ekonomiczne po upływie bieżącego roku obrotowego. Zatem w rzeczywistości należności są zazwyczaj ujmowane wtedy, gdy dane kwoty stają się jednostce należne.

Należności kredytowe w bankach stosujących MSR/MSSF klasyfikowane są w związku z koniecznością przeprowadzania testu na utratę ich wartości, z uwzględnieniem kryterium ryzyka ich niespłacalności. Należności kredytowe w bankach podlegają bowiem ocenie z punktu widzenia ewentualnej utraty wartości i banki dokonują odpisów aktualizacyjnych zgodnie z MSR (MSR 39). Banki, stosujące MSR/MSSF klasyfikują należności kredytowe do poszczególnych kategorii ryzyka, takich jak:

- normalne,
- pod obserwacją,
- zagrożone.

Banki stosujące przepisy polskiego prawa również dokonują klasyfikacji należności kredytowych według stopnia ryzyka ich niespłacalności, jednak stosują inne przesłanki, wynikające z regulacji rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 roku w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków. Banki te dokonują odpisów aktualizujących wartość należności

kredytowych zwanych rezerwami celowymi, jednak na innych zasadach wynikających z rozporządzenia z 2008 roku. Nie przeprowadzają testów na utratę wartości, jak stanowią MSR, lecz je szacują, biorąc pod uwagę wiele czynników, wynikających z rozporządzenia z 2008 roku. Powoduje to problemy z porównywalnością danych w zakresie wyceny należności kredytowych według polskiego prawa i MSR/MSSF [Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 r.].

Według MSR nr 39 należności normalne to takie, co do których, w wyniku indywidualnego testu na utratę wartości, nie stwierdzono obiektywnych dowodów utraty wartości. Zostają następnie poddane testowi portfelowemu w celu ujęcia odpisów z tytułu strat poniesionych, lecz niezidentyfikowanych. Do należności normalnych zalicza się także należności poddane testowi portfelowemu, w wyniku którego uznano, iż nie utraciły wartości [MSR 39, par. 59]. Nie dokonuje się na nie odpisów z tytułu utraty wartości. Natomiast według rozporządzenia z dnia 16 grudnia 2008 roku w sprawie tworzenia rezerw na niektóre należności normalne dokonuje się odpisu w wysokości 1,5% podstawy tworzenia rezerw celowych.

Należności „pod obserwacją” to takie należności, które na podstawie indywidualnego testu nie zostały uznane za należności, które utraciły wartość, mimo iż stwierdzono obiektywne dowody utraty wartości.

Jako należności „zagrożone” kwalifikuje się należności poddane testowi indywidualnemu i portfelowemu, co do których w ich wyniku stwierdzono obiektywne dowody utraty wartości [MSR 39, par. 59] i które zostały uznane za należności, które utraciły wartość, zgodnie z zasadami określonymi w MSR 39. Należność z grupy „zagrożone” może zostać przeklasyfikowana ponownie do grupy „normalne” tylko wtedy, gdy bank uzna, że kwota kapitału i odsetek wynikająca z umowy jest możliwa do odzyskania w całości zgodnie z warunkami umowy kredytowej. Każde przeklasyfikowanie należności kredytowej do innej kategorii powinno być zawsze udokumentowane i poprzedzone oceną sytuacji finansowej kredytobiorcy z uwzględnieniem innych czynników wpływających na perspektywę spłaty kredytu. Oczywiście muszą istnieć obiektywne dowody uzasadniające przeklasyfikowanie należności zagrożonej do kategorii kredytów normalnych [Popowska, Wąsowski 2008].

W szczegółowym przyporządkowaniu należności do poszczególnych kategorii należności zagrożonych banki stosujące MSR/MSSF mogą się posłużyć kryteriami rozporządzenia Ministra Finansów z 18 grudnia 2008 roku w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko, natomiast wysokość odpisów aktualizacyjnych określają zasady zawarte w MSR 39. Kryteria określone w rozporządzeniu Ministra Finansów z 16 grudnia 2008 roku i kryteria określone przez MSR nr 39 mogą w niektórych przypadkach wskazywać na rozbieżne kategorie należności. Wówczas zawsze dla banku za nadrzędne należy uznać postanowienia MSR nr 39, ale ze względu na zasadę ostrożności powinno się tę należność wykazać jako „pod obserwacją” [Wszelaki 2011].

3. Wycena aktywów finansowych – należności kredytowych – w bankach według MSR

MSR/MSSF nie mają szczegółowych i odrębnych zasad wyceny należności poza ogólnymi zasadami sformułowanymi przez MSSF nr 9. Należności należy wyceniać w sprawozdaniu finansowym według zasady ostrożności. Jednostka ujmuje w księgach rachunkowych bezwarunkowe należności, gdy jednostka staje się stroną umowy, w wyniku czego zyskuje prawo do otrzymania lub bierze na siebie obowiązek zapłaty środków pieniężnych [MSSF 9, par. B 3.1.2].

W momencie początkowego ujęcia składnika aktywów finansowych – należności – bank wycenia go według wartości godziwej, z uwzględnieniem kosztów transakcji, które mogą być bezpośrednio przypisane do nabycia lub emisji składnika aktywów finansowych [MSSF 9, par. 5.1.1]. Do kosztów transakcji zalicza się na przykład podatki i cła. Koszty transakcji nie obejmują premii lub dyskonta od instrumentów dłużnych, kosztów finansowania ani też wewnętrznych kosztów administracyjnych czy kosztów przechowania instrumentów [MSR nr 39, OS 13]. Jeśli bank przyjął zasadę ujmowania na dzień rozliczenia transakcji składnika aktywów wycenianego w następnych okresach według kosztu lub zamortyzowanego kosztu, to składnik ten jest początkowo ujmowany w wartości godziwej ustalonej na dzień zawarcia transakcji [MSSF 9, par. 5.1.2; Emerling 2012].

W przypadku konieczności ustalenia wartości godziwej MSSF nr 7 zawiera ogólne wytyczne dla zasad ustalania wartości godziwej – najlepszym dowodem wartości godziwej przy początkowym ujęciu jest cena transakcji, czyli wartość godziwa uiszczonej bądź otrzymanej zapłaty. W sytuacji gdy nie ma notowań czy kwotowań pochodzących z aktywnego rynku, jednostka musi oszacować wartość godziwą [MSSF 7, par. 28]. Ujawnienie informacji o wartości godziwej nie jest wymagane, gdy wartość bilansowa jest zasadniczo zbliżona do wartości godziwej. Szczegółowe zasady wyceny należności kredytowych według wartości godziwej określa MSSF nr 13 „Wycena wartości godziwej” [MSSF 13].

Według MSSF nr 9 bank wycenia składnik aktywów finansowych (należności kredytowe) po początkowym ujęciu (na dzień bilansowy) według zamortyzowanego kosztu z zastosowaniem metody efektywnej stopy procentowej lub według wartości godziwej. Wycena należności kredytowych na dzień bilansowy odbywa się najczęściej według zamortyzowanego kosztu z uwzględnieniem odpisu z tytułu trwałej utraty wartości. Według MSR 39 zamortyzowany koszt składnika aktywów finansowych (należności) jest to kwota, w jakiej składnik aktywów finansowych wycenia się w momencie początkowego ujęcia, pomniejszona o spłaty kapitału oraz powiększona lub pomniejszona o ustaloną z zastosowaniem efektywnej stopy procentowej² skumu-

² Efektywna stopa procentowa jest stopą, która dokładnie dyskontuje oszacowane przyszłe pieniężne wpływy lub płatności dokonywane w oczekiwanym okresie do wygaśnięcia instrumentu finansowego.

lowaną amortyzację (inaczej skumulowaną różnicę) wszelkich różnic pomiędzy wartością początkową a wartością w terminie wymagalności oraz pomniejszona o wszelkie odpisy z tytułu utraty wartości lub nieściągalności [MSR 39, par. 9 oraz 46].

4. Utrata wartości aktywów finansowych – należności kredytowych – w bankach według MSR

Według regulacji MSR/MSSF należności podlegają ocenie z punktu widzenia ewentualnej utraty wartości – wykazywanie należności w kwocie skorygowanej o odpis z tytułu utraty wartości, co jest przejawem ostrożności przy wycenie, a nie kompensowaniem [MSR 1, par. 32 i 33]. I jeśli istnieją obiektywne dowody, iż została poniesiona strata z tytułu utraty wartości pożyczek i należności, uzasadniony jest odpis aktualizujący wartość należności. Utrata wartości należności kredytowych dotyczy banków stosujących MSR/MSSF i w tym zakresie stosują postanowienia MSR nr 39.

Odpis z tytułu utraty wartości jest równy różnicy między wartością bilansową należności a wartością bieżącą oszacowanych przyszłych przepływów pieniężnych z tytułu tej należności, zdyskontowanych za pomocą pierwotnej efektywnej stopy procentowej (pierwotnej ustalonej przy początkowym ujęciu) [MSR 39, par. 63]. Na koniec każdego okresu sprawozdawczego bank ocenia, czy istnieją obiektywne dowody utraty wartości składnika aktywów finansowych (należności kredytowych) lub grupy aktywów finansowych wycenianych w zamortyzowanym koszcie. Należności kredytowe utraciły wartość, a strata z tytułu utraty wartości została poniesiona wtedy i tylko wtedy, gdy istnieją obiektywne dowody utraty wartości wynikające z jednego lub więcej zdarzeń (tak zwane zdarzenie powodujące stratę), mających miejsce po początkowym ujęciu należności, a zdarzenie (lub zdarzenia) powodujące stratę ma wpływ na oczekiwane przyszłe przepływy pieniężne wynikające danej należności kredytowej lub ich grupy, których wiarygodne oszacowanie jest możliwe.

Przesłanki utraty wartości należności kredytowych występują:

- jako efekt jednego lub
- kilku zdarzeń (najczęściej),

które wystąpiły po powstaniu należności kredytowej, a zdarzenie to musi mieć wpływ na oszacowane przepływy pieniężne wiarygodnie zmierzone. Należność kredytową rozpatruje się pod kątem utraty wartości, gdy jego wartość bilansowa przekracza wartość możliwą do odzyskania [MSR 39, par. 58].

Według MSR nr 39 podstawą rozpoznania są wyłącznie straty poniesione. Przyjmuje się założenie, że straty są poniesione, a nie oczekiwane, a ewentualne przyszłe straty powinny zostać wyłączone z analizy i nie powinny więc być ujęte w oczekiwanych przepływach pieniężnych, gdyż są uwzględnione w cenie kredytu. Każdy bank stosujący MSR powinien ocenić wszystkie należności kredytowe pod kątem zagrożenia utraty wartości. Ogólny model utraty wartości nie został zdefiniowany w MSR. MSR nr 39 wskazuje jednak, że można zastosować modele statystyczne lub matematyczne lub też wykorzystać bazę danych historycznych kredytów na przy-

kład na potrzeby ustalania utraty wartości należności dla grupy kredytów. W praktyce w bankach wystąpią więc z punktu widzenia badania utraty wartości:

- należności oceniane indywidualnie,
- należności oceniane grupowo oraz
- należności oceniane grupowo, ale takie, co do których na dzień bilansowy nie zaobserwowano obiektywnych przesłanek wystąpienia utraty wartości, jak również te, dla których utrata wartości nastąpiła, ale nie została ujęta (IBNR) [Popowska, Wąsowski 2008].

W procesie oceny utraty wartości bank bierze się pod uwagę wszystkie należności kredytowe, a nie tylko te wynikające z niskiej jakości kredytowej. Tej oceny dokonuje:

- dla poszczególnych należności kredytowych (indywidualna ocena),
- dla grupy należności kredytowych (dla portfela kredytowego).

Oceny utraty wartości dla poszczególnych należności kredytowych dokonuje się wówczas, gdy te należności kredytowe stanowią indywidualnie istotne pozycje sprawozdawcze z punktu widzenia czynników, które mają wpływ na przyszłe przepływy pieniężne. Ekspozycje kredytowe oceniane indywidualnie pod kątem zagrożenia, wobec których stwierdzono potrzebę ustanowienia rezerwy (utrata wartości), nie są włączane do grupowej oceny pod kątem zagrożenia. Oceny utraty wartości dla portfela kredytowego dokonuje się dla grupy kredytów, co do których uznano, że indywidualnie nie są istotne. Portfele te to grupy podobnych produktów bankowych i wszystkie produkty muszą być przyporządkowane do zdefiniowanych portfeli.

Utrata wartości rozpoznana dla grupy kredytów stanowi wstępny krok poprzedzający identyfikację utraty wartości dla pojedynczych kredytów, które poddane były ocenie łącznej. W momencie gdy dostępna staje się informacja umożliwiająca indywidualną ocenę utraty wartości kredytów znajdujących się w portfelu, kredyty te wyłącza się z grupy [MSR 39]. Na potrzeby obliczania utraty wartości indywidualnych zaangażowań bank może zdefiniować próg istotności, który może być powiązany z częstotliwością oceny utraty wartości. Taki próg może być ustalony dla różnych portfeli z uwzględnieniem sektorów, regionów i innych kryteriów.

Utrata wartości należności kredytowej to różnica pomiędzy wartością bilansową kredytu a wartością bieżącą oczekiwanych przyszłych przepływów środków pieniężnych zdyskontowanych z zastosowaniem pierwotnej efektywnej stopy procentowej (ESP). Przepływy pieniężne powinny obejmować przyszłe oczekiwane spłaty kapitału i odsetek. Wartość zdyskontowanych przyszłych przepływów (PV) nie może być większa niż bieżące saldo kredytu. Utrata wartości kredytu wycenianego według zamortyzowanego kosztu jest ustalana przy użyciu pierwotnej efektywnej stopy procentowej dla danego kredytu, ponieważ dyskontowanie według bieżącej rynkowej stopy procentowej powodowałoby w rezultacie wycenę według wartości godziwej takich aktywów finansowych, które w innych okolicznościach byłyby wyceniane według zamortyzowanego kosztu. W przypadkach gdy zadłużenie jest oparte na zmiennej stopie procentowej, stopa dyskontowa dla wyceny utraty wartości jest bieżącą efektywną stopą procentową ustaloną zgodnie z umową. W praktyce bank

może wycenić utratę wartości kredytu na podstawie dostępnych cen rynkowych (efektywna stopa z dnia analizy). Dla krótkoterminowego zadłużenia generalnie nie przeprowadza się wyceny, gdyż jest to nieefektywne.

Jeśli warunki kredytu są renegotjowane lub zmieniane w jakikolwiek inny sposób z powodu trudności finansowych dłużnika, utrata wartości jest wyceniana przy użyciu pierwotnej efektywnej stopy procentowej, wyznaczonej przed zmianą warunków (z dnia, w którym kredyt uległ modyfikacji) [MSR 39, objaśnienia do standardu].

Proces oszacowania utraty wartości przebiega w trzech etapach [Popowska, Wąsowski 2008]:

- 1) analiza czynników (czy wystąpiły czynniki trwałej utraty wartości),
- 2) wyliczenie utraty wartości, czyli oszacowanie trwałej utraty wartości,
- 3) rozpoznanie straty, czyli zaksięgowanie utraty wartości.

MSR nr 39 stanowi, iż czynnikami utraty wartości, czyli obiektywnymi przesłankami pozwalającymi stwierdzić, że nastąpiła utrata wartości kredytu, mogą być na przykład: znaczące kłopoty finansowe dłużnika, naruszenie warunków umowy kredytowej, istnienie prawdopodobieństwa, że dłużnik będzie postawiony w stan upadłości lub restrukturyzacji finansowej [MSR 39, par. 59]. W związku z tym, iż utrata wartości nie jest wynikiem oddzielnego zdarzenia, lecz połączonym efektem kilku zdarzeń, należy również wziąć pod uwagę jeszcze inne czynniki związane z kredytorcją, na przykład: zdolność obsługi zadłużenia, historię obsługi długu, ogólną sytuację finansową czy porównanie do wyników branżowych.

Jeśli bank stosuje wewnętrzny system oceniania ryzyka kredytowego, to bierze pod uwagę wszystkie oceny stopnia ryzyka kredytowego według przyjętej skali, a nie tylko te wskazujące znaczące pogorszenie jakości kredytowej (MSR nr 39). Pogorszenie się kategorii ryzyka kredytowego jednostki może, ale nie musi być oznaką utraty wartości. Jeśli brak jest obiektywnych przesłanek dla indywidualnej ekspozycji, po włączeniu jej do portfela mogą zachodzić przesłanki wskazujące na utratę wartości dla portfela kredytów. Przykładami takich czynników mogą być: warunki makroekonomiczne kraju, ryzyko polityczne oraz prawne, stagnacja na rynkach zbytu. Możliwość przeprowadzenia portfelowego testu utraty wartości istnieje w przypadku spełnienia szeregu warunków, a w szczególności musi istnieć możliwość pogrupowania kredytów z punktu widzenia takich samych cech ryzyka, jak na przykład branża, typ zabezpieczenia czy status przeterminowania [Wszelaki 2011; 2009]. W przypadku testu portfelowego konieczne jest stosowanie danych historycznych oraz zachowanie ciągłości danych historycznych, takich jak podział portfeli czy metodologia pomiaru ryzyka i utraty wartości.

Oczekiwane przyszłe przepływy gotówkowe grupy ekspozycji kredytowych wycenianych grupowo pod kątem zagrożenia są szacowane na podstawie szacunkowych przepływów gotówkowych wynikających z umów dla ekspozycji w tej grupie oraz historycznych doświadczeń strat dla ekspozycji o podobnych cechach ryzyka. Banki, które nie mają historycznych doświadczeń strat potrzebnych do oceny zagrożenia kredytów, powinny skorzystać z doświadczeń innych. Dane historyczne

dotyczące strat są korygowane na podstawie dostępnych bieżących danych, jak na przykład: zmiany w polityce i procedurach kredytowych czy występowanie oraz wpływ koncentracji kredytów oraz zmiany w poziomach koncentracji [MSR 39; Popowska, Wąsowski 2008].

Dla oszacowania straty z tytułu trwałej utraty wartości należy ustalić przyszłe oczekiwane spłaty kapitału i odsetek, a jeżeli przewiduje się, że należność kredytowa spłacona będzie z zabezpieczenia, to wówczas wyliczenie wartości bieżącej kredytu powinno obejmować, oprócz dyskontowania przyszłych przepływów pieniężnych wynikających z umowy, także dyskontowanie wpływów ze sprzedaży zabezpieczenia. W celu dokonania oceny kwot możliwych do odzyskania z zabezpieczeń bank powinien stosować zasadę ostrożności – dokonać przeglądu danych historycznych cen sprzedaży i bieżących dotyczących różnych rodzajów zabezpieczeń, średniego czasu odzyskania i sprzedaży. Bank bezwzględnie powinien uwzględnić w wycenie tylko te zabezpieczenia, które będą mogły być użyte do spłaty wycenianego kredytu. Należy uwzględnić czas, koszty oraz trudności związane z odzyskaniem płatności. W przypadku kredytów prawnie zabezpieczonych oszacowana wartość odzyskiwalna jest równa wartości godziwej zabezpieczenia pomniejszonej o koszty jego pozyskania i zbycia [Popowska, Wąsowski 2008].

Jeżeli bank posiada kilka znaczących należności kredytowych w stosunku do jednego kontrahenta, każdy kredyt powinien być oceniony indywidualnie przy równoczesnej analizie ogólnej jego sytuacji, co jest zbieżne z uregulowaniami rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 roku w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko.

Jeśli test na utratę wartości wykaże utratę wartości należności kredytowej, to bank pomniejsza wartość bilansową kredytu poprzez tworzenie odpisów w ciężar kosztów w wysokości równej utracie wartości. Zgodnie z MSR nr 39 wynikiem szacowania kwoty utraty wartości może być pojedyncza kwota lub przedział możliwych kwot. W tym drugim przypadku jednostka ujmuje utratę wartości w kwocie równej najlepszemu oszacowaniu, biorąc pod uwagę wszelkie istotne informacje dostępne przed sporządzeniem sprawozdania finansowego, a dotyczące sytuacji na dzień bilansowy [MSR 39, OS 86].

W przypadku, gdy istnieje obiektywna podstawa do stwierdzenia, że wartość możliwa do odzyskania zwiększyła się w stosunku do dokonanej wcześniej oceny, powinno nastąpić odwrócenie strat z tytułu utraty wartości. Odwrócenie utraty wartości odniesionej na wynik finansowy (ujętej jako koszt) może nastąpić tylko do wysokości kwoty pierwotnie utworzonej wartości.

5. Zakończenie

Należności kredytowe w świetle regulacji Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR/MSSF) zalicza się do aktywów finansowych. Powoduje to konieczność zastosowania reguł ich ujmowania oraz wyceny zgodnie przepisami właści-

wymi dla instrumentów finansowych, z wykorzystaniem postanowienia MSR nr 32 i 39 oraz MSSF nr 7 i 9. Należności kredytowe w bankach podlegają ocenie z punktu widzenia ewentualnej utraty ich wartości i banki dokonują tych odpisów aktualizacyjnych zgodnie z MSR (MSR 39). Należności kredytowe w bankach stosujących MSR/MSSF klasyfikowane są, w związku z koniecznością przeprowadzania testu na utratę ich wartości, z uwzględnieniem kryterium ryzyka ich niespłacalności. Ogólny model utraty wartości nie został zdefiniowany w MSR. MSR nr 39 wskazuje jednak, że można zastosować modele statystyczne lub matematyczne lub też wykorzystać bazę danych historycznych kredytów.

Banki stosujące przepisy polskiego prawa również dokonują klasyfikacji należności kredytowych według stopnia ryzyka ich niespłacalności w celu utworzenia odpisów aktualizujących wartość należności kredytowych, zwanych rezerwami celowymi. Stosują one jednak inne przesłanki, wynikające z regulacji rozporządzenia Ministra Finansów z dnia 16 grudnia 2008 roku w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków.

Powoduje to problemy z porównywalnością danych w zakresie wyceny należności kredytowych według polskiego prawa i MSR/MSSF.

Literatura

- Emerling I., 2012, *Wartość godziwa jako narzędzie pomiaru należności kredytowych banku*, Studia Ekonomiczne UE w Katowicach nr 126, s. 169-177.
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”.
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 32 „Instrumenty finansowe: prezentacja”.
- Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 39 „Instrumenty finansowe: ujmowanie”.
- Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 7 „Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji”.
- Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 9 „Instrumenty finansowe”.
- Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej nr 13 „Wycena wartości godziwej”.
- MSSF tom I i II, 2011, Wydawnictwo SKwP, Warszawa.
- Popowska E., Wąsowski W., 2008, *Rachunkowość bankowa po zmianach*, Difin Warszawa, s. 192-194, 197, 199, 210.
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1260/2008 z dnia 10 grudnia 2008 roku zmieniające rozporządzenie (WE) nr 1126/2008 przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz. Urz. UE nr L338/10.
- Rozporządzenie Ministra Finansów z 16 grudnia 2008 r. w sprawie zasad tworzenia rezerw na ryzyko związane z działalnością banków, Dz.U. 2008, nr 235, poz. 1589 ze zm.
- Wszelaki A., 2009, *Wykorzystanie rezerw celowych w podejmowaniu decyzji zarządczych w bankach*, [w:] Buk H., Kostur A. (red.), *Zintegrowany system pomiarów dokonań w rachunkowości*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Katowicach, Katowice.
- Wszelaki A., 2011, *Rezerwy celowe w systemie rachunkowości banku*, Wydawnictwo UE w Katowicach, Katowice.
- Założenia koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych*, [w:] MSSF tom I i II, Wydawnictwo SKwP, Warszawa 2011 z późn. zm.